

۲۰۹ ۲۷۱۸

بیان و معانی

(ویراست دوم)

دکتر سیروس شمیسا

www.ketab.ir

تهران - ۱۳۹۹

سرشناسه	: شمیسا، سیروس، ۱۳۲۷-
عنوان و پدیدآور	: بیان و معانی / سیروس شمیسا.
وضعیت ویراست	: ویراست ۲.
مشخصات نشر	: تهران: میترا، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۳۲ صفحه.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۱۷-۱۱-۱
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
موضوع	: ادبیات فارسی
موضوع	: بیان و معانی.
رده‌بندی کنگره	: ۹۵ پ ۸ ش / PIR ۳۳۵۶
رده‌بندی دیویی	: ۸۴۰ / ۴۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۸۰۱۵-۸۴ م

بیان و معانی

دکتر سیروس شمیسا

چاپ چهارم از ویراست دوم: بهار ۱۳۹۹ - چاپ: جایخانه تقویم

حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: میترا (مروارید پورکاظمی)

شمار: ۱۰۰۰ نسخه

حق هرگونه چاپ و نشر برای نشر میترا محفوظ است.

نشر میترا: خیابان مجاهدین اسلام، شماره ۱۸۲

تلفن: ۳۳۱۳۳۵۰۵، نمابر: ۲۳۵۰۴۲۲۴

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۱۷-۱۱-۱ ISBN: 978 - 964 - 8417 - 11 - 1

این کتاب با استفاده از کاغذ حمایتی منتشر شده است.

۲۵۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار ویراست دوم
۱۱	پیشگفتار چاپ نخست

بیان ۹۷ - ۱۳

۱۵	فصل اول - تعاریف و کلیات
۱۵	سبک ادبی
۱۶	موضوع علم بیان
۱۷	تعریف علم بیان
۱۸	ادای معنای واحد به طرق مختلف
۱۹	فایده علم بیان
۲۰	قرینه
۲۱	متدولوژی ادبیات
۲۳	فصل دوم - مجاز
۲۴	۱. علاقه کلیت و جزئیت
۲۵	۲. علاقه حال و محل یا ظرف و مظهر
۲۶	۳. علاقه لازمیت و ملزومیت
۲۶	۴. علاقه سببیت یا علت و معلولی
۲۷	۵. علاقه عموم و خصوص
۲۷	۶. علاقه ماکان و مایکون
۲۸	۷. علاقه جنس
۲۸	۸. علاقه صفت و موصوف یا مضاف و مضاف‌الیه
۲۹	۹. علاقه مجاورت
۳۰	۱۰. علاقه قوم و خویشی
۳۰	۱۱. علاقه تضاد
۳۰	۱۲. علاقه شباهت
۳۱	مجاز مرکب

۳۳	فصل سوم - تشبیه
۳۳	تعاریف و کلیات
۳۶	تشبیه به اعتبار طرفین آن
۳۶	۱. هر دو طرف تشبیه حسی هستند.
۳۶	۲. مشبّه عقلی، مشبّه به حسی
۳۷	۳. مشبّه حسی و مشبّه به عقلی
۳۸	۴. مشبّه عقلی، مشبّه به عقلی
۳۹	تشبیه خیالی و وهمی
۴۰	تشبیه به اشیاء مرکب و مقید و مرکب بودن
۴۱	فرق مقید و مرکب
۴۱	وجه شبه حقیقی و تخیلی
۴۲	وجه شبه دوگانه صنعتی - استخدام
۴۲	وجه شبه مفرد و متعا و مرکب
۴۴	تشبیه تمثیل
۴۴	زاویه تشبیه
۴۵	اضافه تشبیهی
۴۶	اضافه تلمیحی
۴۶	اضافه سمبلیک
۴۶	غرض از تشبیه
۴۷	انواع تشبیه به لحاظ شکل
۴۷	۱. تشبیه ملفوف
۴۷	۲. تشبیه مفروق
۴۷	۳. تشبیه تسویه
۴۸	۴. تشبیه جمع
۴۸	۵. تشبیه معکوس یا مقلوب
۴۸	۶. تشبیه مُضَمَّر
۴۹	۷. تشبیه مشروط
۴۹	۸. تشبیه تفضیل
۵۰	نوکردن تشبیه
۵۳	فصل چهارم - استعاره
۵۴	قرینه
۵۴	تعویض اصطلاحات
۵۵	استعاره مصرحه
۵۵	۱. استعاره مصرحه مجردة
۵۶	۲. استعاره مصرحه مرشحه

۵۷	۳. استعاره مصرحه مطلقه
۵۹	استعاره مکنیه تخیلیه
۶۰	پرسونیفیکاسیون
۶۱	آنیسم یا جاندارانگاری
۶۲	آیا اطلاق استعاره بر استعاره نوع دوم صحیح است؟
۶۳	استعاره تبعیه
۶۴	تناسی تشبیه و حقیقت ادعایی
۶۴	استعاره آریب بعید
۶۵	تحقیق و تخیلیه
۶۵	وفاقیه و عنادیه
۶۶	استعاره مرکب
۶۷	هدف از استعاره و اهمیت آن
۶۹	فصل پنجم - استعاره کنایه
۶۹	سمبل
۷۰	۱. سمبل های قراردادی - عمری
۷۱	۲. سمبل های خصوصی یا شخصی
۷۱	نمونه هایی از سمبلیسم عرفانی
۷۱	تفسیر سمبل
۷۲	اضافه سمبلیک
۷۳	تمثیل
۷۴	فابل
۷۵	تمثیل غیر حیوانی
۷۵	پارابل
۷۵	اگز مپلوم
۷۶	تمثیل و سمبل
۷۷	اسطوره
۷۷	اضافه اساطیری
۷۸	تشبیه تلمیحی
۷۹	اضافه تلمیحی
۷۹	اسطوره و معنای رمزی
۸۱	آرکی تایپ
۸۵	فصل ششم - کنایه
۸۵	انواع کنایه به لحاظ مکنیه
۸۵	۱. کنایه از موصوف (اسم)
۸۶	۲. کنایه از صفت

۸۷	۳. کنایه از فعل یا مصدر
۸۷	کنایه قریب و بعید
۸۸	انواع کنایه به لحاظ وضوح و خفا
۸۸	۱. ایما
۸۸	۲. تلویح
۸۹	۳. رمز
۹۰	۴. تعریض
۹۰	فرق کنایه با استعاره
۹۱	کنایه‌ها: نوین
۹۳	فصل هفتم - حد نکتہ دیگر
۹۳	محدود علم بیان
۹۴	اسناد مجری

معانی ۲۱۷-۹۹

۱۰۱	فصل اول - کلیات و مقدمات
۱۰۱	درباره علم معانی
۱۰۲	تاریخچه علم معانی
۱۰۵	نقد بلاغی
۱۰۶	علم معانی
۱۰۸	مقتضای حال
۱۱۰	تعریف دیگر بلاغت
۱۱۱	تأثیر کلام
۱۱۳	فصاحت و بلاغت
۱۱۵	بلاغت بعد از فصاحت
۱۱۶	فصاحت و بلاغت در تعبیرات شاعران
۱۱۶	عیوب فصاحت
۱۱۷	الف: در مورد کلمه
۱۱۹	ب: در مورد کلام
۱۱۷	۱. تنافر حروف و کراهت در سمع
۱۱۷	۲. مخالفت با قیاس
۱۱۹	۳. غرابت استعمال
۱۱۹	۱. ضعف تألیف
۱۲۰	۲. تعقید لفظی
۱۲۱	۳. تعقید معنوی
۱۲۲	ضرورت مخل فصاحت
۱۲۳	مختصات سبکی

۱۲۷	فصل دوم - جملات خبری
۱۲۷	اسناد
۱۲۸	معانی ثانوی جملات خبری
۱۳۱	خبر و انشا
۱۳۱	اخبار در سبک ادبی
۱۳۳	اقسام خبر بنا به حال مخاطب
۱۳۴	احوال مسندآلیه
۱۳۵	حذف مسندآلیه
۱۳۸	تکرار مسندآلیه
۱۳۹	مسندآلیه با صفت اشاره
۱۴۰	اسم عام
۱۴۰	مسندآلیه همراه با صفت های مبهم
۱۴۱	مسندآلیه با مؤن مؤنله
۱۴۳	مسندآلیه به صورت جمع
۱۴۵	مسندآلیه ضمیر
۱۴۶	احکام دیگر ضمیر به طور کلی
۱۴۷	تقدیم و تأخیر مسندآلیه
۱۴۸	مسندآلیه مطلق و مقید
۱۴۸	ساخت بلاغی جمله
۱۵۰	احوال مسند
۱۵۰	ذکر و حذف مسند
۱۵۰	تقدیم و تأخیر مسند
۱۵۱	تکرار مسند
۱۵۱	تکثیر مسند
۱۵۲	مسند به صورت جمع
۱۵۲	فعل
۱۵۳	فعل جمع
۱۵۳	فعل مجهول
۱۵۳	فعل ماضی به جای مضارع
۱۵۴	حذف متمم فعل
۱۵۵	قصر و حصر
۱۵۵	۱. قصر صفت
۱۵۶	۲. قصر موصوف
۱۵۶	قصر حقیقی و غیر حقیقی
۱۵۶	انواع قصر نسبت به اعتقاد مخاطب
۱۵۷	۱. قصر افراد

پیشگفتار ویراست دوم

به علت محدود بودن ساعات درسی، در بیشتر دانشگاه‌ها، همکاران در دوره کارشناسی از این کتاب استفاده می‌کنند تا بتوانند دانشجویان را با کلیات مسائل آشنا کنند. البته علاقه‌مندان در هر قسمتی می‌توانند به دو کتاب مفصل بیان و معانی که جداگانه به طبع رسیده‌اند رجوع کنند. اخیراً در این باره و کتاب تجدیدنظرهایی کرده‌ام اما به دلیلی که ذکر شد نخست همین کتاب بیان و معانی با تجدیدنظر به چاپ می‌رسد. مخصوصاً در کتاب معانی برخی از مباحث جدید زیان‌ناک (کاربردشناسی، تحلیل گفتمان) را وارد کرده‌ام که به مناسبت گوشه‌هایی از آن مباحث در این کتاب هم منعکس شده است. چنان‌که قبلاً هم اینجا و آنجا اشاره کرده‌ام بهتر است در هر سه سال درسی یکی از این علوم تدریس شود یعنی بیان جدا و معانی جدا تا فرصت کافی برای بحث و فحص و تحلیل باشد. تمریناتی که در کتاب آمده است در حد نکات درسی مطرح در کتاب است و گرنه همه این مباحث را می‌توان در حد وسیع‌تری در متون ادبی جست‌وجو کرد. مثلاً بحث اغراض ثانویه جملات در علم معانی در آثار داستانی بسیار جذاب است. در رمان‌ها (مثلاً دیالوگ‌ها) معمولاً با معانی ضمنی جملات سروکار داریم و نویسنده با توصیف اوضاع و احوال یا قراین حالی، مخاطب را به سوی معانی ضمنی رهنمون شده است. یا چرا استعاره در متون حماسی و سمبل در متون عرفانی بیشتر است؟ زیرا استعاره اولاً با ایجاز همراه است و ثانیاً قاطعیت و استبدادی دارد که مناسب متون حماسی است اما سمبل اولاً خصلت دموکراتیک دارد (به خواننده اجازه می‌دهد که در معنی‌گذاری شرکت کند) و ثانیاً پل ارتباط با دنیای ناشناخته‌هاست، می‌توان گفت که

ناخودآگاه با ما به زبان سمبل‌ها سخن می‌گوید و لذا مناسب متون عرفانی است که از تجربیات روحانی سخن می‌گویند. نباید فراموش کرد که نقد ادبی همین کاربردی کردن علوم ادبی است و در این میان بیان و معانی جایگاه ویژه‌ی دارند.

سیروس شمیسا

دی‌ماه ۱۳۸۳